

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ, ІСТОРІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

THE ADMINISTRATIVE ASPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION: ESSENCE, HISTORY, PERSPECTIVES

У статті розкрито сутність інклюзивної освіти студентів у вищій школі України; висвітлено наукові погляди щодо історичних періодів зародження та розвитку інклюзії; охарактеризовано принципи інклюзивної освіти; окреслено перспективи державної політики щодо інклюзивної освіти в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Підкреслюється, що управління розвитком інклюзивної освіти передбачає вдосконалення законодавства щодо інклюзивної освіти, комплексний підхід у створенні умов для реалізації прав осіб з інвалідністю та якісні зміни, спрямовані на інтеграцію студентів з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища школа, державна політика, державне управління, інклюзивна освіта, інклюзія, модернізація системи освіти, студенти з особливими потребами, освітні послуги, професійна підготовка.

В статье раскрыта сущность инклюзивного образования студентов в высшей школе Украины; освещены научные взгляды относительно исторических периодов зарождения и развития инклюзии; охарактеризованы принципы инклюзивного образования; очерчены перспективы государственной политики относительно инклюзивного образования в контексте профессиональной подготовки будущих специалистов. Подчеркивается, что управление развитием инклюзивного образования предполагает совершенствование законодательства по инклюзивному образованию, комплексный

подход в создании условий для реализации прав лиц с инвалидностью и качественные изменения, направленные на интеграцию студентов с особыми потребностями в общеобразовательное пространство высших учебных заведений.

Ключевые слова: высшая школа, государственная политика, государственное управление, инклюзивное образование, инклюзия, модернизация системы образования, студенты с особыми потребностями, образовательные услуги, профессиональная подготовка.

The essence of inclusive education of students in the high school of Ukraine is revealed in the article; The scientific views on historical periods of origin and development of inclusion are covered; the principles of inclusive education are characterized; The prospects of the state policy on inclusive education in the context of professional training of future specialists are outlined. It is emphasized that the management of the development of inclusive education envisages the improvement of legislation on inclusive education, an integrated approach to creating conditions for the implementation of the rights of persons with disabilities and qualitative changes aimed at integrating students with special educational needs into the general education space of higher education institutions.

Key words: higher education, state policy, public administration, inclusive education, inclusion, modernization of the education system, students with special needs, educational services, vocational training.

УДК 351.851

Ажажа М.А.

к. наук з держ. упр., доцент,
заступник завідуючого кафедри
менеджменту організацій
та управління проектами
Інженерний інститут
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Модернізація вищої освіти в Україні відбувається з оперттям на євроінтеграційні орієнтири державної політики, що ґрунтується на основі зарубіжного досвіду перетворення освітніх послуг на потужну сферу національної економіки.

Одним із ключових питань в межах державного управління реформуванням освіти України в контексті головної цінності сучасної освітньої моделі – гармонійного розвитку кожної особистості суспільства – є забезпечення рівного доступу усіх громадян до якісної освіти попри національні, соціальні чи психофізичні відмінності. Право кожної молодої людини з особливими потребами на отримання освіти закріплено низкою державних нормативно-

правових актів. Основними документами, що гарантують право на освіту людям з інвалідністю й особливими освітніми потребами, є Конституція України (1996 р.), Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.), «Концепція розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.), Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року (2012 р.), Національна стратегія у сфері прав людини (2015 р.); накази МОН України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (2005 р.), «Про організацію інтегрованого навчання інвалідів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації незалежно від форми власності і підпорядку-

вання» (2009 р.), «Про затвердження Плану заходів щодо виконання завдань і заходів Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» (2012 р.); постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017 р.), «Про деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 р.» (2018 р.) тощо.

У зв'язку з трансформаціями, які відбуваються у світі, з постійним посиленням ролі знань у сучасному суспільстві зростає необхідність в організаційному оновленні системи інклюзивної освіти у вищій школі, модернізації методів державного управління цим процесом, що пояснює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих аспектів державного управління вищою освітою присвячено наукові розвідки П. Андреса, В. Астахової, З. Баумана, П. Вервімпа, А. Гіденса, В. Кньобла, О. Комарової, К. Компбелли, В. Кременя, В. Лугового, А. Мартінееллі, А. Ніколаєвої, К. Росса, А. Сбруєвої, І. Семенець-Орлової, Ю. Сурміна, В. Філіпової, Б. Чарлтона та інших учених.

Проблему інклюзивної освіти вивчали Е. Базика [1], Л. Байда [8], В. Бойко [2], Л. Даниленко [20], Е. Данілавічюте [3], І. Демченко [4], С. Здрагат [6], І. Іванюк [7], Т. Каткова [10], А. Колупаєва [11; 16; 20], К. Кольченко [21], О. Красюкова-Енс [8], С. Литовченко [3], Л. Міщик [14], Ю. Найда [20], Г. Нікуліна [21], Н. Софій [20], П. Таланчук [21], М. Чайковський [22], В. Шинкаренко [9] та ін. Проте, незважаючи на достатню кількість наукових розвідок із цього питання, висвітлення сутності й перспектив державної політики щодо інклюзивної освіти студентів у вищій школі України ще потребує додаткової уваги.

Мета статті – розкрити сутність інклюзивної освіти, висвітлити наукові погляди щодо історичних періодів розвитку інклюзії, окреслити перспективи державної політики щодо інклюзивної освіти студентів у вищій школі України.

Виклад основного матеріалу. Систему управління освітою, на думку А. Ніколаєвої, слід розглядати як систему, що розвивається, розвиток якої підпорядковується всезагальним законам діалектики [15]. З огляду на це актуалізується проблема інклюзивної освіти у вищій школі, що передбачає спільне навчання молодих людей, які мають обмежені фізичні можливості й особливі освітні потреби, разом з іншими студентами.

Відповідно до зарубіжного досвіду вирішення проблеми соціалізації дітей та молоді з особливими освітніми потребами, в Україні активно впроваджується процес інтеграції дітей з порушеннями розвитку в загальноосвітній простір, що передбачає суттєве оновлення змісту, організаційних форм і технологій навчання на основі сучасних інноваційних підходів, забезпечення психолого-педагогічного супроводу в освітньому процесі [11, с. 4].

Інклюзія (англ. –inclusion) означає включення або приєднання. Термін «інклюзія» в науковий обіг введено в 1973 р. американським дослідником Маделейном Віллом [3, с. 14].

Поняття «інклюзивний» відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві, поступово замінюючи «інтеграцію», оскільки механічне поєднання (інтеграція) в одному місці молоді з особливими потребами та з нормальним розвитком не означає повноцінної участі перших у житті колективу [10].

Інклюзивна вища освіта в Україні визначається як система освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти. В основу інклюзивної вищої освіти покладено принципи: діалогізму в межах педагогіки партнерства, суб'єкт-суб'єктних відносин зі здоровим оточенням та принципи співіснування, обопільного суверенітету, свободи співрозвитку, єдності та прийняття рішень тощо [22, с. 426].

На думку І. Іванюк, організація інклюзивного навчання студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти повинна враховувати загальні й специфічні принципи гуманістичної педагогіки та психології, найважливішими з яких є: суспільна спрямованість; розвиток особистості інваліда в діяльності й спілкуванні; стимулювання внутрішньої активності особистості; гуманізм у поєднанні з високою вимогливістю; врахування вікових та індивідуальних особливостей; виховання в колективі; єдність і погодженість вимог, зусиль і дій закладу освіти, родини, громадськості; законність і забезпечення прав людини; відповідальність за дотримання правил та норм у взаєминах зі студентом-інвалідом; доступність; опора на потенційні можливості людини й максимізація соціальних ресурсів; поєднання допомоги з самопомогою; добровільність у прийнятті допомоги; відповідальність суб'єктів соціальної роботи за збереження етнічних і правових норм [7].

Для того, щоб правильно зрозуміти роль держави в управлінні процесом інклюзії в сучасному освітньому просторі, доцільно вдатися до історичних витоків самого цього поняття. Як відомо, ще з античних часів гро-

мадянське право детермінувало визнання осіб з вадами як неповноцінних, недієздатних громадян, які потребують опіки. В еволюції ставлення суспільства й держави до осіб із відхиленнями в розвитку виокремлюється п'ять періодів, які охоплюють часовий проміжок у дві з половиною тисячі років: шлях від ненависті й агресії – до прийняття, партнерства та інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями [13, с. 6] (табл. 1).

Поняття «інклюзія» – це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах (Л. Міщик [14]), це – «об'єднана освітня система з надання належної освіти всім учням; повне залучення дітей з відмінними здібностями в різні аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших дітей» (А. Колупаєва [16, с. 306]), це – політика і процес, які забезпечують повну участь усім членам суспільства в усіх сферах життєдіяльності (Національна асамблея інвалідів України: за [8, с. 78]).

Можна стверджувати, що інклюзія – це комплексне поняття, яке включає в себе суспільний та освітній компоненти. Суспільна (соціальна) інклюзія з'явилася в результаті переходу соціуму до нової концепції соціальної політики, підґрунтям якої виступає соціальна модель інвалідності. Наслідками такої розбудови є соціальна рівність, що дає можливість усім людям без винятку брати рівноправну участь у суспільному житті, відчувати свою значущість. Термін «соціальна інклюзія» було введено в загальний ужиток наприкінці 80-х рр. ХХ ст. «Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям,

які зазнають ризику бідності та соціального виключення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя та добробуту відповідно до стандартів якості життя. Дії держав, відповідно до принципів соціальної інклюзії, мають забезпечувати людям ширші можливості для участі у підготовці та прийнятті рішень, що їх стосуються, та реалізації їх основних прав» [8, с. 75].

Варто зауважити, що освітній аспект інклюзії має два вектори. Перший – це підвищення рівня освіченості всіх членів суспільства в результаті повної доступності кожного громадянина України до освітніх послуг. Другий вектор освітнього аспекту інклюзії полягає у сприянні подоланню соціальної ізоляції осіб з обмеженими можливостями.

У Концепції розвитку інклюзивної освіти наголошується на тому, що інклюзивна освіта в Україні має запроваджуватися, починаючи з дошкільних навчальних закладів, де відбувається головним чином виховна діяльність щодо підростаючого покоління [12]. Вона повинна продовжуватися на подальших ступенях освіти, в тому числі – вищій.

Як зауважує В. Бойко, поняття «інклюзивна освіта» потрібно тлумачити як «цілеспрямований розвиток кожної зростаючої особистості, незалежно від рівня психофізичного розвитку, як неповторної людської індивідуальності в умовах інклюзивного суспільства» [2, с. 8].

Інклюзивне виховання – це діяльність, яка відбувається в різних ситуаціях взаємо-

Таблиця 1

Ставлення держави й суспільства до осіб з особливими потребами

Період еволюції	Етапи становлення	Часові межі
Від агресії та зневаги – до усвідомлення необхідності піклуватися про дітей з особливостями розвитку	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти	966–1715 рр.
Від усвідомлення необхідності піклуватися про осіб з відхиленнями в розвитку – до усвідомлення необхідності навчати частину з них	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти	1715–1806 рр.
Від усвідомлення можливостей – до усвідомлення доцільності навчання трьох категорій дітей: з порушенням слуху, зору та розумово відсталих	Розгортання мережі спеціальних навчальних закладів та оформлення паралельних систем спеціальної освіти	1806–1927 рр.
Від усвідомлення необхідності навчати певну частину дітей з порушеннями – до розуміння необхідності навчати всіх дітей з відхиленнями в розвитку	Удосконалення вертикальної та горизонтальної структур системи спеціальної освіти, її диференціація	1927–1991 рр.
Від сегрегативного навчання дітей з особливими освітніми потребами – до інклюзивного навчання	Розвиток національної системи спеціальної освіти з провідною тенденцією інклюзії	1991 р. – до цього часу

Примітка: побудовано за [16, с. 6–8].

дії педагога й вихованців у процесі психолого-педагогічного та соціального супроводу їхньої активності й спілкування з метою розвитку особистості чи окремих індивідуальних якостей кожного члена групи з особливими освітніми потребами (І. Демченко [4]).

Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу (Л. Міщик [14]).

Часто інклюзію ототожнюють з інтеграцією, однак вона є місткішим поняттям. В основі інклюзії (на противагу інтеграції) – нова філософія та методологія шкільного навчання, яка має враховувати потреби кожної дитини, в тому числі й обдарованої, і тих, котрі мають особливі освітні потреби [20, с. 10].

Сучасне суспільство визнає, що саме інклюзія є гуманнішою та ефективнішою освітньою системою, здатною задовольнити потреби всіх категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку, та сприяє створенню інклюзивного суспільства, яке б повною мірою сприймало інвалідів, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті тощо.

Впроваджуючи інклюзію в освітній процес, можна досягти розбудови українського суспільства, яке дозволить кожному громадянину незалежно від віку та статі, етнічної належності, здібностей, наявності або відсутності особливостей у розвитку, брати участь у житті суспільства й робити свій внесок в його розвиток. У такому суспільстві особливості поважають і цінують [23].

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається [18].

Саме інклюзивна освіта сприятиме: визнанню того, що нормальний розвиток не є загальноприйнятною «нормою»; задоволенню особливих потреб; створенню системи підтримки; функціональному підходу до лікування та навчання; активній участі батьків у цьому процесі [16, с. 10].

Аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних наукових робіт дає змогу виокремити основні ідеї концепції інклюзивного навчання: визнання рівноцінності всіх учнів і педагогічних працівників для суспільства; зміни в полі-

тиці навчального закладу; подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх учасників освітнього процесу; вивчення спроб подолання бар'єрів для отримання знань в закладах освіти для окремих категорій учнів; проведення реформ і змін, спрямованих на покращення становища, соціальної захищеності тих, хто навчається; визнання того, що інклюзія в освіті – це один з аспектів інклюзії в суспільстві тощо [9, с. 23–24].

Сутність інклюзивної освіти полягає у вільному доступі кожного члена суспільства до якісних освітніх послуг. Інклюзивна освіта – це система і процес опанування кожною людиною (в тому числі й інвалідом) знаннями, вміннями та навичками [14].

Особливі потреби – це поняття, що використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг, надається можливість розвинути свій потенціал (за [11]). Це – особи, які володіють винятковими здібностями або талантами й ті, які мають фізичні, психічні, соціальні відмінності.

Найбільш поширене та прийнятне стандартне визначення «особливих потреб», зокрема в країнах Європейської Спільноти, подано в Міжнародній класифікації стандартів освіти (International Standard Classification of Education): особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги в процесі навчання); матеріали (різноманітні засоби навчання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг).

Інклюзивна освіта виступає інноваційним процесом соціалізації осіб з вадами здоров'я з соціальної і психологічної позицій через те, що саме вона дозволяє запроваджувати інноваційні освітні технології в контексті форм інклюзивного підходу і створення моделей надання спеціальних освітніх послуг. Такий підхід дозволяє сформувати освітньо-розвивальне середовище для людей з обмеженими можливостями здоров'я шляхом забезпечення психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу. Унаслідок запровадження інклюзивного підходу забезпечується доступ до соціального середовища та навчальних приміщень, розробляються й використовуються спеціальні навчально-дидактичні, реабілітаційні засоби навчання [6, с. 147].

Державна підтримка людей з особливостями психофізичного розвитку набула особливо інтенсивного розвитку після ратифікації Україною в 2009 р. Конвенції про права

інвалідів. Владою все більше уваги приділяється питанням організації навчання молоді з особливими освітніми потребами в колі однолітків в освітніх закладах.

Перехід до реалізації моделі інклюзивної освіти практично був визначений ратифікацією Україною у 1991 р. Конвенції ООН про права дитини. Документ висуває вимоги до держави щодо приведення національного законодавства у відповідність до цієї «всесвітньої конституції прав дитини», яка проголошує право на освіту на підставі рівних можливостей. Правові механізми Конвенції спрямовані на захист дітей з інвалідністю від дискримінації.

Конвенцією про права інвалідів визнається право осіб з інвалідністю на освіту та зазначається, що для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання впродовж усього життя.

Постановою Кабінету Міністрів від 29 липня 2009 р. № 784 «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 рр. «Безбар’єрна Україна» [19], яку було видано з метою подальшої реалізації державної політики зі створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення і на виконання положень статті 9 Конвенції ООН про права інвалідів, зобов’язано: включити в навчальні програми загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів теми з питань задоволення потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення, створення належних умов для життєдіяльності таких осіб. Запровадити на архітектурних та будівельних факультетах закладів вищої освіти, закладів післядипломної освіти навчальні курси з питань: формування безперешкодного середовища для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями; універсального проектування та дизайну.

Інклюзивна освіта повинна базуватися на принципі забезпечення основного права на освітні послуги на основі адаптації навчальних програм та планів, методів і форм навчання, створення сприятливого клімату в освітньому середовищі.

Концепція інклюзивної освіти відображає демократичні ідеї. Навчання в інклюзивних освітніх закладах – корисне як для дітей та молоді з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспіль-

ства в цілому. Така взаємодія сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку осіб з особливими освітніми потребами; налагодженню між ними дружніх стосунків; утвердженню толерантності та гуманізму в колективі.

Серед принципів розвитку інклюзивної освіти, окреслених у Концепції розвитку інклюзивної освіти [12] вирізняються такі:

- науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

- системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта – вища школа);

- варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвивальною роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство осіб з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі – інвалідів);

- індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу));

- соціальна відповідальність сім’ї (виховання, навчання і розвиток особи з обмеженими фізичними можливостями й особливими освітніми потребами; створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі тощо);

- міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції осіб з особливими освітніми потребами).

Розвиток сучасного суспільства детермінує повагу до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повне інтегрування у соціум усіх верств населення, перш за все – осіб з обмеженими можливостями здоров’я. Це зумовлено визначенням головної мети соціального розвитку – створення «суспільства для всіх». В основу такого інтегрування покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини, насамперед, передбачає рівний доступ до здобуття якісної освіти.

Принцип доступності сформульовано на засадах дотримання прав людини, викладено в резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р. як пріоритетне завдання – сприяти забезпеченню рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Цей принцип зумовлює перенесення акцентів з медичних аспектів інвалідності, піклування про осіб з психофізичними порушеннями, захисту та надання їм допомоги в адаптації до навколишнього середовища на реформування самого соціуму, де особа з психофізичними порушеннями має змогу задовольнити свої потреби, перш за все, потребу здобути якісну освіту. Якісна освіта передбачає задоволення особливих освітніх потреб кожного індивіда, в тому числі й з порушеннями психофізичного розвитку, без відриву особи від звичного соціального оточення, сім'ї, друзів [16, с. 5].

Держава повинна взяти під контроль супровід навчання таких осіб, що має здійснюватися за певними напрямками: педагогічний, технічний, соціальний, культурно-територіальний, психологічний, медико-реабілітаційний, спортивний, професійно-адаптаційний і він має розпочинатися з моменту вступу людини з особливими потребами до закладу вищої освіти [21].

Успішне інклюзивне середовище у закладі вищої освіти вчені розглядають через три-векторне спрямування: 1) пристосованість навчальної бази; 2) інклюзивну компетентність викладачів; 3) інклюзивну компетентність студентів (Є. Базика [1]).

Висновки. Отже, управління розвитком інклюзивної освіти – це складний цілеспрямований процес забезпечення: комплексного підходу у створенні умов для реалізації прав осіб з інвалідністю; якісних змін, спрямованих на інтеграцію студентів з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір закладів вищої освіти; вдосконалення законодавства щодо інклюзивної освіти; формування усвідомленої поваги, стійкого толерантного ставлення суспільства до людей з особливими освітніми потребами.

Державна політика щодо інклюзивної освіти повинна вибудовуватися на основі нової філософії розуміння «інвалідності» в суспільстві, згідно з прийнятими міжнародними зобов'язаннями, на позитивному зарубіжному досвіді вирішення цього питання та на прогресивних інноваційних підходах до розв'язання проблем інвалідності. Для ефективного управління інклюзивною освітою необхідними є такі заходи: організація міжгалузевого координування та узгодження взаємодії ключо-

вих відомств (міністерств охорони здоров'я, освіти і науки, соціального захисту); забезпечення матеріальної допомоги закладам вищої освіти для реалізації психологічно, педагогічно й фізично комфортних умов з метою задоволення освітніх потреб студентів з інвалідністю; надання послуг супроводу чи делегування їх іншим структурам із подальшим моніторингом щодо їх надання тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базика Є.Л. Інклюзивна освіта вищого навчального закладу як предиспозиція успішної соціалізації студентів з особливими потребами. URL: <https://www.ipobuk.cv.ua/images/Oleksyuk/.../ststtia-bazyka.pdf>.
2. Бойко В.О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин, 2012. № 4. С. 7–11.
3. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посібник / За ред. А.А. Колупасової. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
4. Демченко І.І. Сутність поняття «інклюзивна педагогіка». URL: http://dSPACE.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/902/1/INKLUC_PEDAGOGIKA_tesy.pdf.
5. Ертанова О.Н. Интеграция и инклюзия в аспекте семантики. *Инклюзивное образование: методология, практика, технологии*: матер. междунар. науч.-практ. конференции (г. Москва, 20–22 июня 2011 г.) / Редкол.: С.В. Алехина и др. Москва: МГППУ, 2011. С. 17–18.
6. Здрагат С.Г. Еволюція інклюзивної освіти: соціальна технологія її реалізації в українському освітньому просторі: дис. ... к. соц. н.: спец. 22.00.04. Запоріжжя, 2018. 265 с.
7. Іванюк І.Я. Адаптація студентів з обмеженими можливостями в умовах інклюзивного навчання. URL: <http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo.../Elektronni.../3.pdf>.
8. Інвалідність та суспільство: навч. посіб. / За заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. Київ: «Київський університет», 2011. 188 с.
9. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. В.І. Шинкаренка. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. 96 с.
10. Каткова Т.І. Соціально-професійна адаптація студентів ВНЗ економічного Профілю. Запоріжжя: «Прем'єр», 2004. 136.
11. Колупасва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт-книга», 2009. 272 с.
12. Концепція розвитку інклюзивної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
13. Малофеев Н.Н. Западная Европа: эволюция отношения общества и государства к лицам с отклонениями в развитии. Москва: Издательство «Экзамен», 2003. 256 с.

14. Міщик Л.І. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf.

15. Николаева А.Д. Управление образованием: исторический опыт, перспективы развития. Якутск: ЯНЦ СО РАН, 2005. 223 с.

16. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посібник / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с.

17. Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями: Указ Президента України від 18 грудня 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228/2007>.

18. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання Наказ МОН № 912 від 1 жовтня 2010 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189.

19. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можли-

востями та інших маломобільних груп населення на 2009–2015 рр. «Безбар'єрна Україна»: Постанова Кабінету Міністрів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF>.

20. Софій Н.З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*: навч.-метод. посіб. / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.; за заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.

21. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі: навч.-метод. посіб. Київ: «Соцінформ», 2004. 128.

22. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору: дис. ... д-ра пед. наук. Старобільськ, 2016. 570 с.

23. Що таке інклюзивне навчання. URL: <http://www.edu.aurveda.org.ua/inclusive/5-scho-take-nklyuzivne-navchannya.htm>.